

Planlama Perspektifinde Uluslararası Sözleşmelerde Kültür Turizmi ve Koruma İlişkisi

Funda Çatalbaş¹, Prof. Dr. Sibel Ecemiş Kılıç²

Özet

Kültürel miras ile kültür turizmi arasındaki dinamik ilişkinin sağlıklı kurgulanabilmesi ve kültürel mirasın sürekliliği açısından planlamada bütünlüklü bir yönetim modeline ihtiyaç vardır. UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi, ICCROM gibi uluslararası oluşumlar kuruluşlarından itibaren, düzenledikleri uluslararası toplantılar ve bunların sonucunda üretilen uluslararası sözleşmeler, tüzükler, yönergeler ya da tavsiye kararları aracılığıyla, korumanın ve kültür turizminin uluslararası gündemini belirlemiştir; bu alanlarla ilgili ilkeler, standartlar, tavsiyeler ve yaklaşımlar ortaya koyarak dünya mirası üzerinde etkin ve yönlendirici olmuştur. Çalışmada, bu kararlar içerik analizi yöntemi ile incelenerek, kültür ve turizmi aynı potada eritebilecek ve kentsel aktörleri aynı masada buluşturabilecek yol gösterici nitelikte kavramsal bir çerçeve ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu kavramsal çerçeve konunun üst ölçekli planlarda ele alınması ve değerlendirilmesi gereken bileşenlerin tanımlanmasını kolaylaştıracaktır. Böylece kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülebilir gelişimine ilişkin konunun tüm boyutları ile ele alınması ve stratejik ve mekânsal plan kararları arasındaki uyum ve bütünlüğün sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kültür Turizmi, Koruma, Şehir Planlama, Bütüncül Planlama, Uluslararası Sözleşmeler.

¹Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye.
E-mail: funda.catalbas@gmail.com ORCID: 0000-0002-3420-8948

²Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye.
E-mail: sibel.ecemis@deu.edu.tr ORCID: 0000-0003-3928-8462

In the Planning Perspective the Relationship of Cultural Tourism and Conservation in International Conventions

Abstract

An integrated management model is needed in planning in order to establish the dynamic relationship between cultural heritage and cultural tourism correctly and to ensure the continuity of cultural heritage. International organizations such as UNESCO, ICOMOS, Council of Europe, ICCROM have been setting the international agenda of conservation and cultural tourism through international meetings and international conventions, statutes, directives or recommendations they have organized since their establishment. It guides the world heritage by revealing principles, standards, recommendations and approaches related to these areas. In this study, it is aimed to present a guiding conceptual framework that can bring together urban actors and culture and tourism by examining these international principles with the content analysis method. This conceptual framework will facilitate the identification of components that need to be addressed and evaluated in higher-scale plans. Thus, it is aimed to deal with all aspects of the issue related to the protection of cultural heritage and the sustainable development of cultural tourism and to ensure harmony and integration between strategic and spatial plan decisions.

Keywords: Cultural Heritage, Cultural Tourism, Conservation, City Planning, Integrated Planning, International Conventions.

1. Giriş ve Kuramsal Çerçeve

Kentler, katmanlar halinde farklı dönemlerin mekânsal izlerini taşımakta; bu izler aracılığıyla dönemlerinin ekonomik, kültürel, sosyal, estetik ve mimari bilgilerini yansıtmakta ve kültürel mirası oluşturmaktadır. Kültürel miras, geçmişten bu yana insanlığın kültürel etkileşimi sonucu ortaya çıkan değerlerin ve deneyimlerin birikimi, insan haklarının ise ayrılmaz bir parçasıdır. Kültürel miras, somut ve somut olmayan değerler ile geçmişin, bugünün ve yarının kuşakları arasında bir temastır. Bu sebeple geçmiş nesillerden kalan değerli bir emanet olarak algılanması ve gelecek nesillere bozulmadan iletebilmesi için korunması, yaşatılması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Kültürel mirasın korunması, kültürel sürekliliğin, çeşitliliğin, yerel ve ulusal kimliğin oluşumunda etkilidir (Nasser, 2003; Du Cros, 2001). Kültürel mirasın korunması gerekliliği, aşağıdaki sebeplerden dolayı önem taşımaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Kültürel Mirasın Korunması Gerekliliği

Koruma, geleneksel bilginin veya dokunun sürdürülebilirliği için gereklidir. Amaca odaklı kentsel koruma, tarihi ve kültürü ile barışık bir toplum bilinci oluşturma ve değerli olanı korumaya yönelmekte, bu sebeple geçmişle bağ kurma ihtiyacını sürdürmektedir (Tekeli, 2009). Diğer yandan, insanoğlunun geçmişi ve şimdiki zamanı, kültürel dokuları ve birbirleri ile etkileşimi kentsel bir dinamizm üretir. Bu dinamizmin hızındaki artış kültürel sürekliliğin sağlanmasını güçleştirerek mirasın şimdiye kadar olduğundan daha erişilebilir ve daha savunmasız durumda kalmasına neden olmaktadır. Kültürel miras alanlarında mevcut ve önceki sakinler arasında, yerellik ve evrensellik arasında, kullanıcı ve ziyaretçiler arasında, iç ve dış mekan arasında ve derinlik ve yüzeysellik arasında devamlı bir çatışma görülmektedir (Orbaşlı, 2000). Tüm bu çatışmalar sonucu ortaya çıkan yıpranma/aşınma süreci, yanlış plan, politika, fonksiyonel dönüşüm ve kentsel uygulamalar ile daha çarpıcı hale gelebilmekte ve kültürel miras alanlarının çöküntü bölgelerine dönüşmesine neden olmaktadır. Kültürel miras alanlarının yıkımı kolay bir çözüm olarak algılanmakla birlikte, mekânsal ve sosyo-ekonomik olarak yıpratıcı sonuçlar doğurmaktadır (Fitch, 1982).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile kültürel mirasların, tehdit altında olduğu ve yok olmalarının bütün dünya milletlerini ilgilendirdiği, ayrıca bu değerlerin bir dünya mirası olduğu vurgulanmıştır (UNESCO, 1972). Somut ve somut olmayan bu mirası tehdit eden unsurları kontrol altında tutabilmek kültürel mirasın korunmasına ve sürdürülebilirliğine bağlıdır. Sürdürülebilir kentler; geleceğe uzanabilmek için geçmişlerine ihtiyaç duyan, bilgi ve kültürün kentleridir. Bu sebeple kültürel mirasın korunması; politik, ekonomik ve sosyal bir endişe olarak görülmektedir. Kültürel miras alanlarının ve çevresinin korunabilmesi için bütüncül planlama yaklaşımlarına ihtiyaç vardır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Koruma pratiğinde uygulama, planlamanın bir parçası ve koruma sürecinin temelidir. Planlama disiplini içerisinde doğru zamanda yerini bulan ve uygulama gerekleri tam olarak sağlanan kentleşme politika ve stratejilerinin temeli, koruma, yapısal iyileştirme ve fonksiyonel yeniden kullanım ilkelerinin bütünlüğüdür. Bunun yanı sıra, kültürel mirasın çevre bölgeler ve kentler ile etkileşimini sağlayan bölgesel koruma kararları ve yapı/alan ölçeğinde çevresi ile sosyal ve kültürel anlamda bütünleşebilen kentsel politikalar giderek daha fazla önem taşımaktadır.

Türkiye’de kültürel mirasın korunması, sit alanları ve etkileşim bölgesine yönelik alt ölçeklerde yapılan planlar ile ele alınmaktadır. Ancak, üst ölçekli planlarda kültürel mirasa yönelik stratejik kararlara ve hedeflere yeterli seviyede çözüm geliştirilememekte, mevzuat ve genel ifadeler doğrultusunda plan hükümleri ile konu değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, konuya ilişkin stratejik planların mekânsal planlar açısından bağlayıcı nitelik kazanamaması da bir diğer sorun olarak ortaya çıkmakta, stratejik planlar ile mekânsal planlar arasındaki ilişki yeterli düzeyde sağlanamamaktadır. Günümüzde uluslararası düzlemde kabul gören kültürel miras koruma yaklaşımları, anıt koruma yaklaşımından alan, kent ve bölge koruma yaklaşımına doğru evrilmektedir. Bu nedenle, kültürel miras koruma yaklaşımlarının daha bütüncül, bölgesel ölçekte ve çok yönlü bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Kültürel miras; sanat, mimarlık, tarih, estetik değerlerin yanı sıra belge değeri, anı değeri, sosyal değer ile yerin ruhunu yansıtmaktadır. Bugün kentler sahip oldukları kültürel miraslarının yanı sıra yerel yaşam özellikleri, yaşayan kültürü ve yaratıcı özellikleri ile değerlendirilmeye başlamıştır (Clark, 2006). Yerel halkın ve kültürel sürekliliğin önemli bir bileşeni olarak korunması gereken kültürel miras, farklı kültürleri tanımaya yönelik turizm hareketleri açısından da önemli bir çekim unsuru haline gelmektedir. Richards’a (2014) göre; düzenlenen etkinlik ve festivaller, daha fazla ziyaretçi çekmek ve kültürel değerlere daha fazla önem verilmesini sağlamak açısından kısa vadede etkili olmaktadır. Günümüz turistleri kentin kültürel kimliğini anlamayı ve kültürel değerlerini deneyimlemeyi arzulamaktadır. Tarihi bir şehrin kentsel biçimi ve kültürel dokusu ziyaretçilerin ilgisini çeken ücretsiz bir metadır. Bu durum kültür turizmi kavramını ve gelişimini ortaya çıkarmıştır.

Günümüzde insanların farklı kültürlere duydukları merak ve öğrenme istekleri, artan kültür ve eğitim seviyeleri ve gelişen teknoloji kültür turizmine ilgiyi devamlı artırmaktadır. Geleneksel ve kitlesel turizmin yönetimindeki modern turizm döneminin yerini, bireyselliğin ön planda olduğu postmodern turizm döneminin deneyimleme isteği, somut olmayan miras ve yaratıcı faaliyetlerin önem kazandığı kültür turizmi talebi almaktadır (Richards, 2011). Tarihi kentler için kültür turizmi önemli bir ekonomik alternatif olarak görülmekte ve ticari değer olarak geçmiş bugünün bir ürünü haline getirmektedir. Kentsel kalkınmanın araçlarından biri olan turizm, kültürel mirası korumak için de değerli bir araçtır.

Ancak, turizmin kültürel miras alanlarının korunması açısından olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Kültür turizmi ile elde edilen ticari değerler, koruma değerlerinin üstüne çıktığında turizm açısından kültürel miras bir ürün haline gelmektedir. Bu nedenle, kültür ve turizm arasındaki ilişki olumlu ve olumsuz etkileşimlerin içi içe geçtiği, çelişki ve çatışmaları içeren nitelikler taşımaktadır (Nuryanti, 1996; Tiesdel vd. 1998; Orbaşlı, 2000; Mckercher vd., 2005). Kültür turizminin geliştirilmesi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik hedeflerin birbirini desteklemesi ve aynı potada eritilebilmesi ideali uygulamada her zaman gerçekleşmemektedir.

Dolayısıyla kültürel mirasın korunması ile kültür turizmi arasındaki sağlıklı dengenin sağlanması, bütüncül planlama ve yönetim politikaları ile gerçekleştirilebilir. Kültür turizminde; kimlik, imaj ve marka oluşumu, tanıtım ve pazarlama, kültürel sürekliliği sağlama gibi stratejik kararların alınması, merkezde ve yerelde bulunan kentsel aktörlerin ortak bir paydada buluşması, yerel halkın katılımı ve ekonomik getiriler bütüncül planlama yaklaşımına zemin hazırlamaktadır. Böylece bütünleşik kentsel kalkınma politikasının ve sürdürülebilirliğin temelini oluşturan, yerel halkın refahı, doğal ve kültürel mirasın korunması hedefine de ulaşılacağı düşünülmektedir (Emekli, 2018).

Kültür turizmine yapılacak her türlü yatırım, dünyanın evrensel değer olarak benimsediği kültürel mirasların global ölçekte korunmasına yardımcı olmaktadır. UNESCO tarafından Dünya Miras Alanlarının oluşturulması da temelde evrensel miras kabulüne dayanmaktadır. Bu kapsamda, kültürel miras ve korunması ile ilgili özgün anlaşmaların ve yasaların önemi büyüktür. Koruma yaklaşımına bakış açısının değişimi, kültür turizminin gezip görmenin ötesinde deneyimlemeye doğru giden evrimi bu ikili arasındaki ilişkinin ele alınma biçimini de dönüştürmüştür. Bu kapsamda, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin gelişimine yönelik uluslararası tüzük ve belgeler, konunun nasıl ele alınması gerektiği konusunda önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. ICOMOS vb. kuruluşlar, uluslararası sözleşme ve tüzükler ile kültür mirasını korumada ve yaşatmada bağlayıcı ilke ve tavsiyeler ortaya koymaktadır. UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi, ICCROM gibi uluslararası oluşumlar kuruluşlarından itibaren, düzenledikleri uluslararası toplantılar ve bunların sonucunda üretilen uluslararası sözleşmeler, tüzükler, yönergeler ya da tavsiye kararları aracılığıyla korumanın uluslararası gündemini belirlemiş; bu alanla ilgili ilkeler, standartlar, yöntemler ve yaklaşımlar ortaya koyarak koruma kuram ve eylem alanında etkin ve yönlendirici olmuşlardır.

Kültürel mirası koruma ve kültür turizmini geliştirmede, ayrıca sürdürülebilir yönetiminde, etkileşim içerisindeki tüm kentsel değerlerin planlı bir sistem içerisinde yürütülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Mirasın korunması, kentsel sistemdeki mekânsal, kültürel, ekonomik, sosyal ve ekolojik bütün boyutları ile değerlendirilmeye gereksinim duyulan, fiziksel unsurların yanı sıra, somut olmayan kültürel mirasın, yerin ruhunun ve toplumsal boyutun da ele alındığı bütünleşik bir sistemin varlığına işaret etmektedir. Bu anlamda UNESCO, ICOMOS vb. kuruluşlarca ortaya konulan uluslararası sözleşme ve tüzükler, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin gelişimi açısından bağlayıcı özelliktedir.

Dolayısıyla, üst ölçekli planlar kapsamında daha stratejik ve daha geniş bir çerçevede ele alınması gereken bir planlama sistemine gereksinim vardır. Ayrıca, kültür turizminde sürdürülebilirlik, çevresel ve ekonomik kalkınma, yerel toplulukların ve kültürün önemine vurgu yapan, sosyo-politik ve kültürel konuları ele alan entegre yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır (Al-hagla, 2010; Loulanski & Loulanski, 2011; Alpaslan, 2015; Türkoğlu, 2020; Çatalbaş ve Ecemiş Kılıç, 2021). Turizm uygulamaları, kentsel gelişimi destekleyerek, kültürel değerleri korumayı, yaşatmayı, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını teşvik eden bir rol üstlenmektedir. İnsanlar somut kültürel mirasın yanı sıra, geleneksel bilgiye erişmek, somut olmayan mirasa ulaşmak, yerel halk ile diyalog halinde bulunarak onların deneyimlerine ortak olmak düşüncesi ile kültür turizmine ilgi duymaktadır. Uluslararası kuruluşların sözleşme ve tüzükler aracılığı ile koruma yaklaşımına bakış açısını değiştirmesi ve kültür turizminin deneyimsel turizme doğru evrilen konumu kültür ve turizm arasındaki ilişkinin ele alınış biçimini de dönüştürmüştür. Araştırmanın sorunsalı, uluslararası sözleşmelerdeki kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir kültür turizmi konularının ortaya koyduğu yaklaşımların neler olduğuna, planlamada hangi düzeyde ele alındığına ve bu konuların birbirlerini tamamlayacak veya destekleyecek biçimde yürütülüp yürütülmediğine cevaplar aramaktır. Mirası koruma ve kültür turizminin birlikte gelişimi, değişen anlam ve yeni eğilimler doğrultusunda; planlama, kültür ve turizmin paydaşları ve onların ortak kaygıları çerçevesinde birleşen ve bütünleşen organizmanın varlığına gereksinim duyulduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple, tüm bu konuların bilgisinde ve yönetiminde olan kentsel paydaşların, yürütmekte veya hazırlamakta oldukları plan kararları ve uygulamalarının, uluslararası sözleşme ve tüzüklerde var alan koruma ve turizm yaklaşımları ile uyumlu hareket etmesi, kültürel mirasın korunması, yönetimi ve kültür turizminin sürdürülebilirliği anlamında önem kazanmaktadır. Planlamada, bu konuların çözümü noktasında üst ölçekli bir planlama stratejisine, eylem planına, kısa, orta ve/veya uzun vadede yürütülen yönetim modeline sahip bütüncül yaklaşımlara gereksinim bulunmaktadır. Bu kapsamda, kültürel mirasın ve kültür turizminin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, uluslararası sözleşme ve tüzüklerle ortaya konulan kavramsal çerçevenin planlamadaki üst ölçekli planlama sistemine entegrasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışma bu entegrasyonu sağlayabilmek açısından planlama alanında üst ölçekli planlar kapsamında kültürel miras ve turizm arasında ilişkinin nasıl ele alınması gerektiğine dair çerçeveyi uluslararası tüzükler, anlaşmalar üzerinden tanımlaması açısından özgün değerdedir. Çalışma, şehir planlama biliminde kültürel mirasın korunması ve kültür turizmi konularını birlikte değerlendirmesi yönüyle bilimsel literatüre katkı sağlayacaktır.

1.1. Amaç ve Kapsam

Günümüzde koruma anlayışı, anıtların bakım ve onarımından bütünleşik planlama, bölgesel koruma ve alan yönetimine doğru gelişim/eğilim göstermektedir. Bugün korumanın yeni anlamı ve değişimi ile birlikte, kültürel mirasın korunması ve bütüncül gelişiminde çözümler üretilmeye çalışılmaktadır.

Planlama disiplininde kültür turizminin sürdürülebilirliği ve kültürel mirasın korunması açısından üst ölçekli karar, strateji ve politikaların yetersizliği, bu eksikliğin bir çerçeve altında değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle çalışmada; kültürel mirasın korunması ve kültür turizmi karar ve stratejilerini planlama disiplininde ele alınma biçimine ilişkin bir kavramsal bir çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, üst ölçekli planlarda kavramların ele alınması ve uygulamaya konulmasına ilişkin çerçevenin belirlenmesi için uluslararası tüzük ve belgelerin konuya yaklaşımının incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece tarihsel süreç içinde kültürel mirasın korunması ve kültür turizmi ile koruma arasındaki ilişkinin ele alınma biçimine ilişkin değişim/gelişim sürecinin de ele alınması mümkün olmuştur. Ayrıca ortaya konulacak kavramsal bir çerçeve ile, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülebilir gelişimine ilişkin plan kararları arasındaki uyum ve bütünleşmenin sağlanması amaçlanmaktadır.

Çalışmada ayrıca sürdürülebilir kültür turizminin gelişiminde kültürel mirasın rolünü tespit etmek, somut olmayan mirasa ve yerin ruhuna vurgu yapmak, özgün kültürel mirası korumanın önemine değinmek ve konunun şehir ve bölge planlama disiplinindeki yerini belirlemek amaçlanmıştır.

1.2. Yöntem

Ele alınan uluslararası tüzük belgeler; kültürel mirasın korunmasına yönelik kapsamı tanımlamaya yönelik içerikleri, koruma yaklaşımını ve kültür turizmini ele alma biçimlerini ve gündeme getirdikleri kavramları açısından içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma konusuna ilişkin uluslararası tüzük ve belgeler, kültürel mirasın korunmasına yönelik kapsamı tanımlamaya yönelik içerikleri, koruma yaklaşımı ve kültürel turizmini ele alma biçimleri ve gündeme getirdikleri kavramları açısından içerik analizi yöntemi ile incelenerek üst ölçekli planların değerlendirilmesinde temel altlık oluşturacaktır. İçerik analizi, bilginin içeriğinin objektif ve sistematik tanımlamalarını yapan bir araştırma tekniğidir. Bu anlamda, kontrollü yorum yapma, nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimleme, belirli ölçütlere göre kavramları inceleme, ölçme ve anlam çıkarılması yönünde kategorilere ayırma tekniğidir. Bu açıdan içerik analizi, belli iletilerin görünme sıklığını kesin, nesnel ve güvenilir gözlemler aracılığıyla belirleme şansı vermektedir. Herhangi bir metnin içerisinde yer alan belli niteliklerin veya kategorilerin ortaya çıkma sıklığını belirlemesi sebebiyle açıklayıcı ve betimleyicidir. İçerik analizi tematik analizi gerektirmesi sebebiyle örüntüyü tanımlayarak ortaya çıkan temalar içerik analizi yöntemi ile kategoriler haline gelmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001; George, 2003; Corbin & Strauss, 2008; Kırıl, 2020). Araştırma, bu kapsamda uluslararası tüzük ve belgelerde yer alan kültür ve turizm ile ilgili başlıca kavramları içerik analizi yöntemi ile kategoriler halinde düzenleme süreçlerini içermektedir. Çalışmanın sonucunda, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülebilir gelişimine ilişkin konunun tüm boyutları ile ele alınması ve planlama sistemindeki uyum ve bütünleşmenin sağlanmasına yönelik bir çerçeve oluşturulması hedeflenmiştir.

2. Bulgular

Birinci Dünya Savaşı sonrası kentlerde oluşan büyük yıkımlar ve beraberinde yaşanan değişimler “Ortak Avrupa Mirası” kavramını ve mirasın korunmasını gündeme getirmiştir. 1945 yılında Londra’da Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)’nun, 1946 yılında ortak Avrupa ilkeleri ve mirası doğrultusunda Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)’nin, 1949’da ise Avrupa Konseyi’nin kurulması konunun uluslararası düzlemde ve evrensel ilkelerle ele alınması açısından önemli aşamalarıdır. Ardından 1959’da ‘Kültür Varlıkları Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Uluslararası Merkezi (ICCROM) kurularak kültür varlıkları konusunda eğitim ve bilgi merkezi oluşturulmuş, uluslararası gelişmeleri düzenlemek ve konuya ilişkin kuram, yöntem ve bilimsel teknikleri geliştirmek üzere 1965’de Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) kurulmuştur.

UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası oluşumlar, düzenledikleri uluslararası toplantılar ve bunların sonucunda üretilen uluslararası sözleşmeler, tüzükler vb. aracılığıyla kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin uluslararası gündemini belirlemiş, bu konularda ilke ve yaklaşımlar ortaya koyarak sözleşmeyi kabul eden tüm devletler üzerinde etkin ve yönlendirici olmuşlardır. 1972’den beri, birbirini izleyen bir dizi UNESCO sözleşmesi ve bildirgesi, çeşitli miras türlerinin korunması için uluslararası bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 1972 tarihli konferansı ile dünya kültürel mirasının korunmasına ilişkin önem arz eden Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile miras kavramını gündeme getirmiştir. Kültürel miras tüm dünya devletlerince evrensel bir değer kabul edilerek, bu mirasın korunabilmesi konusunda ortak çalışmalar yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi hazırlanması ve korumaya değer alanların belirlenerek listeye alınması, listedeki alanların Komisyon tarafından belirlenen kriterler ile tanımlanan üstün evrensel değer, bütünlük ve özgünlük ilkeleri ile desteklenmesi ve Alan Yönetim Planları’nın olması beklenmektedir.

Kültürel miras, geçmiş nesillerin bir emaneti olarak algılanıp, gelecek nesillere bozulmadan iletilebilir ise korunarak yaşatılabilir. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesinde kültürel mirasların, baskı altında olduğuna ve yok olmalarının tüm dünya milletlerini ilgilendirdiğine vurgu yapılmıştır (UNESCO, 1972). Böylece, dünya mirası kavramı evrensel boyut kazanmakta ve dünya mirasları, siyasi sınırlar dikkate alınmadan, insanlığa ait evrensel değerler olarak ele alınmaktadır. Evrensel niteliklere sahip kültürel miras, insanlığın farklı dönemlerdeki deneyimlerini ortaya koymaktadır. Bu yaratıcılık eserleri, sadece bir ülkeye veya millete ait kabul edilemeyeceği için evrensel bir dünya mirası olarak kabul edilmektedir.

Kültürel miras hakkı, insan haklarının en temel parçalarından birisidir. Bu hakkın korunması gelecek kuşakların haklarının korunması anlamı taşımaktadır. Somut ve somut olmayan mirasın tehdit altında olması, tüm topluma görev ve sorumluluk yüklemektedir. ICOMOS Stockholm Bildirgesi’ne göre, bu haklar şöyle sıralanmaktadır (ICOMOS, 1998).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

- Her bireyin kültürel kimliğinin ifade şekline saygı duyulması ve ifadelerin eşsiz belgelerine sahip olabılme hakkı;
- Mirasın tüm insanlar tarafından öğrenilebilme hakkı;
- Mirasın sağlıklı ve uygun şekilde kullanılabilme hakkıdır.

Evrensel bir değer ve temel insan haklarından biri olarak görülen kültürel mirasın korunmasına ilişkin uluslararası düzlemde kabul gören bu belgeler aşağıda belirlenen ana başlıklar altında gelişim süreci içindeki ana unsurları ile ele alınarak değerlendirilmiştir.

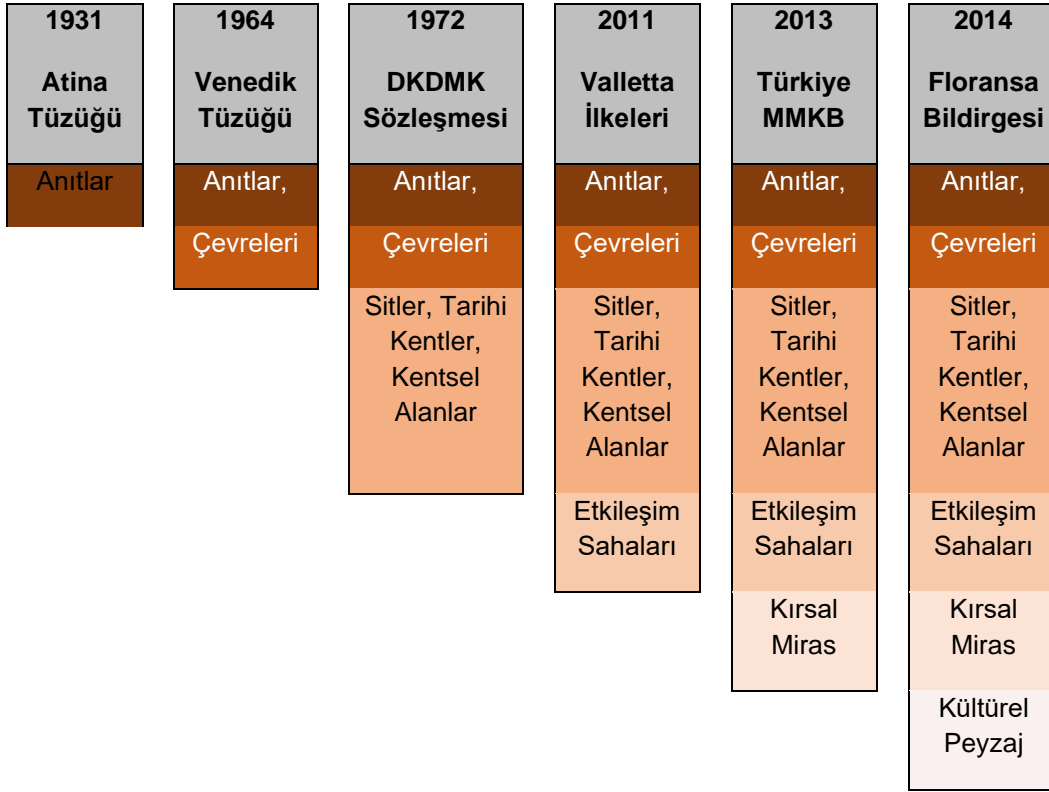
2.1. Korunacak Yapı/Alanlara İlişkin Tanımlama

Uluslararası Müzeler Örgütü tarafından 1931 yılında düzenlenen konferansta kabul edilen Atina Tüzüğü ile anıt eserlerin restorasyonuna ilişkin ilkeler tespit edilmiş ve Tüzük koruma alanında önemli adımlardan biri olarak kabul görmüştür. 1960-1975 yılları arası, UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi, ICCROM gibi uluslararası oluşumların düzenledikleri toplantılar sonucu oluşturulan uluslararası belgeler mimari ve kentsel korumanın temellerinin oluşumu açısından önem taşımaktadır. Bu dönemde, Venedik Tüzüğü ile koruma konusunda uluslararası ilkeler ve standartlar tanımlanmış, korunacak değerlerin kapsamı ve ölçeği genişlemiş ve koruma farklı boyutlarıyla ele alınmaya başlamıştır. Tüzükle anıtların çevresi ile birlikte korunması gündeme gelmiş olmakla birlikte, geleneksel doku daha çok anıt eserleri tamamlayıcı bir fon olarak görülmüştür. 1972 yılında Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile üstün evrensel değer taşıyan kültürel ve doğal miras alanlarının dünya miras listesine dahil edilerek koruma altına alınmaları gündeme gelmiş, 1975 yılında kabul edilen Amsterdam Bildirgesi ile ise mimarlık mirasının yalnız üstün nitelikli tek yapıları ve çevrelerini değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerdigi kabul edilmiştir (<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr>, 2021).

Daha sonraki süreçte ise, kırsal miras, endüstriyel miras gibi tanımlamalar ile birlikte, sit alanı olarak belirlenerek koruma alanları ile bunlarla yoğun etkileşim içinde bulunan alanlarında korunmasına yönelik yaklaşımların geliştirilmesi gündeme gelmiştir. 2011 yılında kentin korunan alanlarının planlarda izole edilmiş alanlar olarak değil, diğer kentsel özelliklerle iç içe geçen, tarihi ve modern kenti birleştirmede ve kentsel gelişmeyi iyileştirmede yapısal bir rol oynayacak biçimde ele alınmasını amaçlayan UNESCO Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesini kabul etmiştir. Sözleşme doğal alanlar ile kültürel alanlar; koruma alanları ile gelişme alanları arasındaki ilişkiye gönderme yaparak koruma konusunun çerçevesini genişletmiştir (Şekil 2).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Şekil 2. Koruma Yaklaşımında Bütünleşik Korumaya Doğru Gelişim Süreci
(DKDMK: Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması,
MMKBÇ: Mimari Mirası Koruma Bildirgesi)

2.2. Korunacak Unsurlar/Temel Kavramlar

UNESCO sözleşmeleri ve bildirimleri başlangıçta sanat eserleri, yapıları çevreleri ve doğal alanlara odaklanırken (UNESCO, 1972) daha sonraki dönemde özellikle somut olmayan miras kavramı olmak üzere diğer kültürel miras biçimlerini de içermiştir. ICOMOS (2011), kültürel mirasın kentsel gelişmeyi yönlendirebilme rolüne sahip olduğu, bugüne kadar kültürel mirasın gelişmeye engel olarak görüldüğü, ancak gelecekte kentsel kalkınma açısından kültürel kimlik ve çeşitlilik ile birlikte anahtar rol oynayacağını vurgulamaktadır.

2011 yılında ICOMOS tarafından kabul edilen Valette İlkeleri (ICOMOS, 2011) ise, kültürel mirasın kentsel alanın dar kapsamından çıkması üzerinde durmaktadır. Kültürel mirasın korunması bölgesel ölçekte ele alınarak, mirasın sürekliliği, kültürel kimlik, somut olmayan değerler, geleneksel dokular, kamusal mekânın rolü, bütünleşme ve çevresel faktörler konularında derin bir farkındalık oluşmaktadır.

21. yüzyılın konusu ise somut olmayan kültürel miras olmuştur. UNESCO tarafından 2003'te Paris'te imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile uluslararası toplantılarda somut olmayan değerlerin korunması, anıt, sit, yer, anı, hafıza, yerin ruhu gibi konularla birlikte ele alınması, korumanın başka bir yöne evrilmesine zemin hazırlamıştır. Yakın dönemde ise, kültür ve doğa arasındaki yakın ilişkilerin tanınması için kültürel peyzajları da içeren kavramsallaştırmalar ağırlık kazanmaktadır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen “Avrupa Peyzaj Sözleşmesi”, peyzajın bireysel ve sosyal refahın anahtar bir ögesi olduğuna ve korunmasının, yönetiminin ve planlanmasının toplumdaki herkese haklar ve sorumluluklar getirdiği kabulünden hareketle doğal, kentsel, kırsal ve banliyö alanlarında peyzaj yönetimi, korunması ve peyzaj politikasının üretilmesini öngörmektedir (Kamacı, 2016). 2011 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesi ile ise kültürel kimlik ve çeşitliliğin önemi vurgulanmış, kültürel gelenekler, mekânsal biçim, sosyal süreçler, insanlar ve doğal çevreleri arasındaki denge ve refah üzerinde durulmuştur. İncelenen belgelerde öne çıkan kavramlara ilişkin özet tablo aşağıda verilmiştir (Şekil 3).

1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi	<ul style="list-style-type: none">• Somut kültürel miras (tarihi kentsel alanlar, anıtlar, yapı toplulukları, sitler)• Üstün evrensel değer
1989 Popüler ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı	<ul style="list-style-type: none">• Somut olmayan kültürel miras (dil, edebiyat, folklor, müzik, dans, oyunlar, mitoloji, ritüeller, gelenekler, el sanatları ..vb.)
1994 Nara Özgünlük Belgesi	<ul style="list-style-type: none">• Özgünlük• Kültürel ve yerel çeşitlilik/ zenginlik (miras çeşitliliği)• Geleneksel bilgi/ doku
2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	<ul style="list-style-type: none">• Somut olmayan kültürel miras (dil, edebiyat, müzik, dans, oyunlar, festival, yemek, mitoloji, ritüeller, gelenekler, el sanatları ..vb.)• Geleneksel bilgi
2008 Yerin Ruhunun Korunması Hakkında Bildirge	<ul style="list-style-type: none">• Yerin ruhu, (yapı, alan, peyzaj, obje gibi maddi nitelikler ile anı, inanç, geleneksel bilgi, aidiyet, anlatı, yazılı belge, tören, festival, değerler, doku, renk, iz, vb. manevi niteliklerin birlikteliği)• Yaratıcı/ Kültürel mekânlar
2011 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri	<ul style="list-style-type: none">• Doğal yapı• Arkeolojik kalıntılar,• Manzaralar, Silüetler• Odak Noktaları• Sembolik ve tarihi fonksiyonlar• Kültürel uygulamalar• Gelenekler• Anılar
2013 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi	<ul style="list-style-type: none">• Kırsal miras• Kültürel ve mimari miras• Geleneksel bilgi/doku

2014 İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Bildirgesi	<ul style="list-style-type: none">• Kültürel peyzaj• Kültürel miras ve değerler• Geleneksel bilgi/doku
---	--

Şekil 3. Uluslararası Tüzük ve Belgelerde Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Kavramsal Çerçeve

2.3. Kültür Turizmi, Kültürel Mirasın Korunması İlişkisi

Kültür turizmi gelir sağlamanın yanı sıra, kültürel değerlerin korunmasına da sağladığı faydalar sebebiyle itici bir güç olarak değerlendirilmekte ve önemini gün geçtikçe artırmaktadır. Son yıllarda insanların dışardaki dünyaya duyduğu ilgi, farklı kültürleri öğrenme istekleri, kültür seviyeleri ve teknolojik gelişmelerin artması, kültür turizmini dünyada yükselen bir eğilim haline getirmektedir. Günümüz koruma anlayışında kültürel miras alanlarının sadece bir ulusa ait olmadığı ve insanlığın ortak malı olduğu görüşünün kabul görmesi, miras alanlarının kültür turizmi ile küresel ölçekte ilgi duyulan alanlar olmasına sebep olmaktadır.

UNESCO'nun dünyanın ortak olarak korumak zorunda olduğu alanları belirleyerek Dünya Miras Listesi'ne eklemesi, buna en önemli kanıttır. Dünya üzerinde kültür turizminin önemli bir payını UNESCO dünya miras listesindeki doğal ve kültürel varlıklar oluşturmakta, dünya miras listesine giren alanlar ise yükselen bir değer olarak kabul edilmektedir. Ancak küreselleşen turizm anlayışı sonucu bazı alanlar ve daha keşfedilmemiş birçok kültürel miras alanı, kullanım noktasında doyuma ulaşma, çevre ve altyapı sorunları, çarpık kentleşme ve görüntü kirliliği gibi sebeplerle tehdit altında bulunmaktadır.

Turizm faaliyetlerindeki gelişmelerin artan hızı ve yerleşmeler üzerindeki etkileri konunun koruma uzmanlarınca da tartışılır hale gelmesine neden olmuştur. Turizm ve kültürel miras arasındaki dinamik etkileşime vurgu yapan Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü (1999); kültür mirasının öneminin ev sahibi topluluğa ve ziyaretçilere aktarılması, turizmin kültür mirasına ve ev sahibi toplulukların yaşayan kültürlerine saygı gösterecek ve onları daha iyi duruma getirecek şekilde geliştirilmesi ve yönetilmesi, korumacı tarafla, turizm endüstrisi arasında sürdürülebilir bir gelecek kurma gereği konusunda diyalog kurulmasının kolaylaştırılması ve kültür mirası alanlarının korunması bağlamında ayrıntılı hedefler ve stratejilerin geliştirilmesi hedeflerini benimsemiştir.

Birbirlerini besleyen, etkileyen ve etkileşen kültürel miras ve kültür turizmi arasındaki ilişkiler konusunda en kapsamlı belge, Avrupa Konseyi tarafından 2003 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınmanın Bileşenlerinden Biri Olan Kültürel Mirasın Korunmasında Turizmin Önemi başlıklı tavsiye kararıdır. Bu karara göre; kültürel mirasın korunması, kültürel turizm sektörünün ve sürdürülebilirliğinin önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda kültürel varlıkların korunması yerel yöneticiler, yerel halk, koruma uzmanları, kültür varlıklarının sahipleri ve kullanıcıları ile turizm sektörü elemanlarının ortak sorumluluğu altındadır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

2008 yılında gündeme gelen Kültürel Rotalar Tüzüğü ise; kültürel miras kavramını, doğal, kültürel ve tarihi ortamıyla doğrudan ilişkili olarak tanımlayan yenilikçi, karmaşık ve çok boyutlu bir kavram olarak kültür rotalarını gündeme taşımıştır. Kültürel Rotalar, farklı halkların kültürel mirasa katkılarının zengin çeşitliliği ile etkileşimli ve dinamik yapısını temsil eder. Kültür Rotalarının yeni bir kavram ya da kategori olarak ele alınması, diğer kültürel varlık kategorileri ya da türlerinin (anıtlar, şehirler, kültürel peyzajlar, endüstriyel miras vb.) önemlerini artırarak ortak bir sistem içine dahil eder.

Aynı yıl kabul edilen “Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü’nde” korumanın başarısında halkın miras algısının önemi ile çok boyutlu koruma çalışmaları ile sürdürülebilirlik ilkesine vurgu yapılmaktadır. Yine kapsayıcılık, katılım ve katılıma yönelik farklı iletişim kanallarının verimli kullanımı gündeme taşınan konular arasındadır.

Benzer süreçte, Avrupa Konseyi tarafından desteklenen Avrupa Tarihi Kentler ve Bölgeler Birliği (EAHTR), 2009 yılında kendi adına tarihi kentlerin kültürel mirasa dayalı turizmi nasıl daha sürdürülebilir geliştirebileceğine dair kılavuzlar hazırlamak için uluslararası bir uzman çalışma grubu kurmuş ve bu gruba hazırlanan teknik rapor Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir (Tarihi Kentlerde ve Şehirlerde Sürdürülebilir Kültür Turizmi 2009). Rehber sürece ilişkin eylem planının içermesi gereken faktörler ve süreçleri tanımlamaktadır.

Özetle süreç içinde kültür ve turizm arasındaki ilişkinin nasıl ele alınması gerektiği ve olumlu yönde yönlendirilerek, daha barışçıl, eşitlikçi, yaşanabilir bir toplum düzeni için katalizör olarak kullanılması yönünde çabalar ağırlık kazanmaktadır. UNWTO Turizm için Küresel Etik Kuralları'nda (1999) belirtildiği gibi, seyahat gezegenimizde yaşayan herkes için eşit bir haktır. Herkes, hoşgörüyü, saygıyı ve çeşitliliği takdir etmeyi teşvik etmek amacıyla, destinasyonları ve bu destinasyonlardaki geniş kültürel ve doğal mirası keşfetme fırsatına sahip olmalıdır. İncelenen belgelerde öne çıkan kavramlara ilişkin özet tablo aşağıda verilmiştir (Şekil 4).

1999 Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü	<ul style="list-style-type: none">• Kültür turizmi• Katılım ve işbirliği• Kültürel etkileşim ve iletişim• Turizm planlaması
2003 Sürdürülebilir Kalkınmanın Bileşenlerinden Biri Olan Kültürel Mirasın Korunmasında Turizmin Önemi Tavsiye Kararı	<ul style="list-style-type: none">• Kültür turizmi• Koruma• Sürdürülebilir Kalkınma/Gelişme
2008 Kültürel Rotalar Tüzüğü	<ul style="list-style-type: none">• Kültür rotaları• Ortak tarih• İşbirliği• Çok disiplinlilik• Bütünlük• Dinamizm• Yer

<p>2008</p> <p>Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü</p>	<ul style="list-style-type: none">• Algılanma• Sunum• Erişilebilirlik• Sürdürülebilirlik için planlama• Özgünlük• Kapsayıcılık• Araştırma-eğitim
---	--

Şekil 4. Uluslararası Tüzük ve Belgelerde Kültür Turizmine İlişkin Kavramsal Çerçeve

2.4. Uluslararası Düzlemde Koruma Yaklaşımının Gelişimi

1972'den beri, birbirini izleyen bir dizi UNESCO sözleşmesi ve bildirgesi, çeşitli miras türlerinin korunması ve kültür turizmi üzerine uluslararası bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bildirgelerde başlangıçta sanat eserleri, yapılar çevreler ve doğal alanları korumaya yönelik kararlar alınırken, daha sonraları somut olmayan mirasa yönelik kararlar alınmaya başlamıştır. Gelişmeler doğrultusunda bu kararlara yerin ruhu, özgünlük, geleneksel bilgi, kültürel peyzaj, kültür turizmi gibi kavramların da eklenmesiyle kültürel mirasın korunmasının daha bütüncül bir pencereden bakılması gerektiği anlaşılmıştır. 1975 Avrupa Mimarlık Miras Yılı olarak belirlenmiş ve aynı yıl Amsterdam Bildirgesi yayımlanmıştır. Bildirge mimari mirasın korunmasını kentsel ve bölgesel planlamanın hedeflerinden biri olarak belirlemiş, ekonomik, sosyal, yönetsel ve yasal yönleri gözeterek bütüncül bir koruma modeli önermiştir. 1987 yılında kabul edilen Washington tüzüğü ise kültürel mirasın korunması kadar geliştirilmesi ve çağdaş yaşama katılmaları için gerekli uyarlamalara yaptığı vurgu ile dikkat çeker.

2011 yılında ICOMOS tarafından kabul edilen Valette İlkeleri ile kültürel miras kentsel alan kapsamında çıkarılmış, kültürel miras alanlarının çevresiyle birlikte ele alınması gerektiği ve konuya bölgesel ölçekte bakılmasının önemi vurgulanmıştır. Tarihi kentlerin korunması, kent ve bölgenin ayrılmaz bir parçası kabul edilmiş; tüm planlama düzeylerinde tarihi dokunun dikkate alındığı tutarlı ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarının geliştirilmesini önerilmiştir. Tarihi kentler ve kentsel alanların korunması ve yönetimi konuları gündeme gelerek, tampon bölge, yönetim planı ve koruma izleme sürecinin öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca, kültürel miras alanları üzerinde yıkıcı etkiye sahip olan iklim değişikliği ve kültürel bilincin artırılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu bildirilmiştir (ICOMOS, 2011). Bu vurgular ile somut-somut olmayan miras, miras alanları-çevresi, fiziksel koruma-sosyal, ekonomik sürdürülebilirlik ilişkileri bütüncül yaklaşımı ve planlamayı gerekli kılan unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. UNESCO tarafından kabul edilen "Tarihi Kentsel Peyzaj (Historic Urban Landscape-HUL) Tavsiyesi" ile kamusal alan olarak kentsel peyzajın rolü, kentin kültürel kimlik dokusu ve silueti ile birlikte bir bütün olarak ele alınması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Kültürel kimlik ve çeşitlilik, geleneksel bilgi, mekânsal sistemin sosyo-ekonomik süreçlerle ilişkisi, afet riskleri, kaynakların kullanımı, kültürel ve ekolojik sürdürülebilirliğin ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi konuları üzerinde önemle durulmaktadır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Tarihi şehirlerin yönetiminde disiplinler arası yaklaşım ile yerel halkın katılımı, sürdürülebilirliğin sağlanması ve demokratik bir kentsel yönetim modelinin geliştirilmesi önerilmektedir (UNESCO, 2011; UNESCO, 2015; Zeayter & Mansour, 2018).

ICOMOS tüzük ve belgeleri ile koruma ve turizmin temel kavramları ve nasıl yönetileceği şekillenmeye başlamıştır (<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>, 2021). Bu gelişmeler sonucunda, dünya ülkelerince evrensel nitelikteki kültürel mirası koruma anlayışı değişmiş, korumanın gerekliliği ve bununla birlikte gelişen kültür turizminin sürdürülebilir yönetimi önem kazanmıştır. Bu gelişmeler sonrasında koruma kullanma dengesinin önemi ve zorunluluğu netleşmiş, toplumların koruma anlayışına bakışı değişmiş, korumanın önemi ve değeri artmıştır. Koruma anlayışının, anıtların bakım ve onarımından bütünleşik planlama, koruma ve alan yönetimine doğru gelişim gösterdiği süreçte, korumanın güçlenen/genişleyen anlamı ile birlikte, kültürel mirasın korunmasına yönelik bütüncül yaklaşımlar kabul görmektedir. Yine turizm ve koruma ilişkisine yönelik olarak, sürdürülebilir turizm politikaları ile kentsel ve ekonomik kalkınmada yerel toplulukların ve kültürlerin önemine değinen entegre yaklaşımların ön plana çıkmaktadır.

Kültür turizminin kendi içindeki evrim sürecinde, bir kültürün mekânsal izlerini görmekten öte, kültürü tüm boyutlarıyla ele alan ve yerel halk ile deneyimleyen bir yönelimin olduğu izlenmektedir. Bu durum ise kültürel miras üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sebep olan turizm faaliyetlerinin, ekonomik, işletme ve yönetim boyutları ile ele alınmasının yanı sıra, mekânsal politika ve planlara da entegrasyonunu gerektirmektedir. Kültürel miras ve kültür turizminin birlikte ve eşgüdümlü olarak geliştirilebilmesi yönünde çok kapsamlı, çok aktörlü ve çok boyutlu planlama yaklaşımlarının uygulanmasına yönelik strateji ve eylemlere gereksinim bulunmaktadır.

Bu kavramsal çerçevenin oluşturulması amacıyla, incelenen kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine yönelik uluslararası tüzük ve belgelerde yer alan ve koruma kavramının kapsamındaki genişlemeyi tarifleyen kavramlar aşağıda yer alan tabloda özetlenmiştir (Şekil 5).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

1964 Venedik Tüzüğü	Sağlamlaştırma, bakım, onarım, belgeleme					
1975 Amsterdam Bildirgesi	Kent ve ülke planlamanın hedefi olarak koruma	Alanların kendi özel niteliklerine göre ele alınması				
1987 Washington Tüzüğü	Tarihi bölgeler ile bütünşehir arasında uyum	Katılım	Çağdaş yaşama uyarlama			
2008 Quebec Bildirgesi	Özgünlüğün korunması	Katılım, paydaşlar arası işbirliği	Fiziksel zihinsel erişim	Sosyal, kültürel, tarihsel bağlam	Sosyal, finansal çevresel sürdürülebilirlik	
2011 Valletta İlkeleri	Özgünlüğün korunması/ Değişimin yönetilmesi	Yönetim/ yönetim planı	Çağdaş yaşama entegrasyon	Tampon bölge	Tarihsel/ geleneksel alanların mevcut topluluğa entegrasyonu	Geleneksel yaşam pratiklerinin sürdürülmesi

Şekil 5. Koruma Yaklaşımının Anıtların Bakım ve Onarımından Bütünleşik Planlama ve Alan Yönetimine Doğru Gelişim Süreci

3. Sonuç

Kentleri farklı kılan kültür ve tarihi miras, kent kimliğinin de yapıtaşdır. Bu değerler kentlerin devamlılığının da önkoşuludur. Kültürel miras geleceğimizi üzerine inşa edebileceğimiz önemli bir kaynak olarak ele alınmakta ve buldukları çevrenin uyumlu gelişimine destek olmaktadır. Bu sebeple, kültürel mirasın korunması her düzeydeki kent ve bölge planlamanın ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Kültürel miras ile turizm arasındaki ilişki dinamik ve çatışan değerler söz konusu olabilir. Bu ilişkinin günümüz ve gelecek kuşaklar için sağlıklı şekilde kurgulanabilmesi, bütüncül ve sürdürülebilir politikalar aracılığı ile sağlanabilir. Uluslararası tüzük ve belgeler, insanlığın kültürel değerlerinin ve birikiminin geçmişten bugüne sürdürülebilirliğinin sağlanması ve korunmasını hedeflemektedir.

Bu belgeler; kültürel mirasın korunması, kültür turizmi ve katılımcı süreçlerin birliktelik ve bütünlük içermesi gerektiğini göstermekle birlikte, koruma kullanma dengesindeki hassasiyetler ile kültür turizminin bu hassasiyetlerle olan

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

destekleyici ilişkisini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, koruma ve kültür turizminin bir çatı altında buluşturulması önem taşımaktadır.

Bu kapsamda üst ölçekli plan kavramı, planlamada koruma ve turizme yönelik yasal/yönetmelik çerçevenin uygulanmasında kilit role sahiptir. Üst ölçekli planlar, çalışmanın konusunu oluşturan kültür ve turizm konularını stratejik düzeyde ele alması, bölgesel çözümler sunması ve ortak bir paydada birleştirmesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Türkiye’de planlama sisteminde kültürel miras alanlarını korumaya yönelik yasal/yönetmelik çerçevede, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındaki sit alanları ve tescil edilerek koruma altına alınan kültür varlıkları planlamanın konusudur. Kıbrıs’da ise konuya ilişkin 1935 yılında İngilizler tarafından yürürlüğe konan Fasil 31 Yasası, 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti Döneminde “Eski Eserleri Koruma Yasası” ile düzenlemeler getirilmiştir. 1994 yılında ise güncel ihtiyaç ve gelişmeler doğrultusunda “Eski Eserler Yasası” yürürlüğe girmiş, ancak bu yasa ile birlikte alansal korumaya geçilebilmiştir (Soygör, 2003; Tozan ve Akın, 2009).

Her iki ülke için de, özel bir Kanun düzenlemesi ile kültür varlıklarını korumaya önem verirken, korunan ve korunmayan alanları ayırttırmakta ve farklı yaklaşımlar ile ele almaktadır. Bu sebeple, kenti bütüncül olarak ele almak açısından, sit alanları birbirleri ve diğer kentsel alanlar ile ilişkisel anlamında ayırtmaktadır. Kanun kapsamına girmeyen ya da girmesi için gerekli süreçleri henüz tamamlamamış alanlar bu kapsamda sorunlar ile karşılaşabilmektedir.

Türkiye’de yasal/yönetmelik çerçeve, sit alanları ve onların etkileşim alanlarını alt ölçeklerde (1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı) koruma planları ve ilgili mevzuatlar doğrultusunda çözmeye çalışmaktadır. Üst ölçekli planlarda (1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı) ise korumaya ilişkin stratejik kararların uygulanması eksik kalmakta, genel ifadelerle dayalı olarak ilgili mevzuatlara gönderme yapan plan hükümleri dışında konuya çözüm bulunamamaktadır. İmar mevzuatında mekânsal planlar hiyerarşisinde yer almayan bu planların dışındaki diğer planların (ülke turizm stratejisi, bölge planı vb.) ise mekânsal planlar ile ilişkinin nasıl kurulacağı belirsiz olup bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, planlama sisteminde hızlı ve parçalı planlar aracılığı ile çözülmeye çalışılan mevcut karmaşık, katılımsız ve denetimsiz yapının değiştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Benzer bir durum Kıbrıs’ta koruma alanında siyasi ve idari ayrımlar sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Siyasi ve idari asimetriler nedeniyle koruma açısından ortak bir Kalkınma Planı sağlanamamıştır (Hadjimichael & Papastylianou, 2019). Kıbrıs’ta koruma çalışmaları da parçalı çözümlerden öteye gidememiş, şehrin diğer bölümleri ile bütünleşen planlama yaklaşımları izlenememiştir. Planlama ve koruma konusunda yetkili kurumlar arasındaki koordinasyon sorunları, farklı alanların benzersizliğini dikkate almayan tek tip planlama yaklaşımları, sosyal ve ekonomik politikaların mekânsal hedeflerle entegrasyonunun sağlanamaması, katılım süreçlerine yönelik düzenlemelerin yetersizliği de diğer sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. (Doratlı vd., 2004). Koruma hedefine yönelik alınan kararlar kağıt üzerinde doğru, sürdürülebilir veya bütüncül görünse de, mali kaynaklardaki

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

yetersizlikler, bilinçsizlik, kontrol ve kalifiye eleman eksikliği ve en önemlisi siyasi iradedeki eksiklikler nedeni ile doğru sonuçları verememektedir (Vehbi, 2012). Dolayısıyla, Türkiye’de olduğu gibi, planların hazırlanma ve uygulama aşamasındaki belirsizlikler, kurumsallaşamama, yöneticilerin ulusal ve bölgesel planlama politikalarına bakış açılarındaki farklılıklar, alt ölçekli planlar ile kurulan ilişkiler, bağlayıcılık düzeyleri, plan içeriği ve dilinin standartlaştırılmaması gibi sorunlar koruma ve kültürel turizmdeki sürdürülebilirliğin sağlanmasını engellemiştir.

Planlama disiplininde politika, strateji ve plan ölçekleri açısından kültürel mirasın korunması ve kültür turizmi kapsamında ele alınması gereken yaklaşımlar şu şekilde özetlenebilir (Şekil 6);

Planlama Yaklaşımları	
Eylem ve sonuç odaklı olma	-Bölgesel ölçekte stratejik kararlar ve kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği -Daha yaşanabilir, kimlikli, kültürel dokusu korunmuş, potansiyelini doğru kullanan kültür turizminde marka olmuş kentler
Etkileşim / Sadeleştirme	-Planlama sisteminde sadeleştirme, planlar arası yatay ilişkiler, etkileşim ve bütünlük, tek ve ortak bir planlama dili -Kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülmesi açısından bölgesel ölçekte karar ve stratejiler
Katılım / Yönetişim	-Yönetişim modeli çerçevesinde yerel yönetimleri ve halkı katılım sürecine entegre eden, güçlü izleme ve denetim mekanizması ile desteklenen planlar, -Şehrin kültürel miras değerleri ile evrensel nitelikli çözümlerinin bütünleşmesi ve yerel kimlik ve özelliklerin planlamaya yansıtılmasını sağlayan katılımcılık mekanizmaları.
Planlar arası hiyerarşi / Yerindenlik	-Kentlerin bütüncül planlanması açısından üst ölçek planlarının alt ölçekler ile uyumlu, yerele fazla müdahale etmeyen, yerindenlik ilkesini uygulayan planlar, -Plan kademelenmesinde kültür ve turizme yönelik kararlarda üst ve alt düzeydeki planlarla ilişkiler kuran, planlar arası hiyerarşiyi sağlayan planlar.
Kesinlik / Esneklik	-Kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin gelişiminde bölgesel sınırların tüm üst ölçekli planlar içerisinde kesinliği / netliği, -Plan karar vericilerinin kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine yönelik hedeflere yönelik uygulamalarda katı sınırlar ve yetki karmaşasından uzaklaşarak esneklik sağlaması.
Düzenleyici rol / Stratejik rol	-Planlanan alanın mekânsal ve sürdürülebilir gelişimini biçimlendiren üst ölçekli planların düzenleyici ve stratejik rolü, -Kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülebilirliğini sağlamak için bölgesel ölçekte yol gösterici stratejik ve mekânsal kararlar, kararların işlevsel, uzun ve kısa vadeli vizyon, hedef ve perspektifler ortaya koyarak izleme, geri-besleme, değerlendirme, uyarılma ve revizyon içermesi.
Plan-uygulama bütünlüğü / Uygulama farklılığı	-Üst ölçekli planların mekâna aynen yansıtılarak plan ve uygulama bütünlüğünü sağlaması, yerel ölçekteki planlara altlık teşkil etmesi, stratejik kararlar ile kentleşme dinamiklerini dengeli bir şekilde sağlaması, -Üst ölçekli planların, kültürel mirasın korunması ile kültür turizminin sürdürülebilirliği bağlamında stratejik kararlarının uygulama aşamasında bütünselliği, bölgesel ölçekte mekânsal ve stratejik kararlar ile kademeli birlikteliği.

Şekil 6. Kültürel Mirasın Korunması ve Kültür Turizmine Yönelik Planlama Yaklaşımları

Planlama sisteminde kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine yönelik yürütülen plan ve plan kararları, kültür ve turizmi ortak bir paydada birleştirememektedir. Bu kapsamda kültür ve turizme ilişkin üst ölçekli planları birleştiren bir unsur olarak, uluslararası sözleşme ve tüzüklerde ortaya konulan yaklaşımlar yol gösterici niteliktedir. Bu yaklaşımlar doğrultusunda üst ölçekli planların karar ve uygulama süreçleri kültür ve turizmi bir arada ele alarak değerlendirildiğinde, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin gelişimine yönelik bütüncül bir planlama politikası yürütülebilir. Çalışma bu entegrasyonu sağlayabilmek açısından planlama alanında üst ölçekli planlar kapsamında kültürel miras ve turizm arasında ilişkinin nasıl ele alınması gerektiğine dair çerçeveyi uluslararası tüzükler, anlaşmalar üzerinden tanımlamaktadır.

Kaynaklar

- Al-hagla, K. (2010). *Sustainable urban development in historical areas using the tourist trail approach: A case study of the cultural heritage and urban development (CHUD) project in Saida, Lebanon*, *Cities*, 27 (4), 234-248.
- Alpaslan, İ. (2015). *UNESCO, sürdürülebilir kalkınma ve kültür: Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) örneği*, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Uzmanlık Tezi, UNESCO.
- Clark, G. (2006). *City marketing and economic development*, International City Marketing Summit, Madrid.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). **Basics Of Qualitative Research: Techniques And Procedures For Developing Grounded Theory**. Thousand Oaks: Sage.
- Çatalbaş, F. ve Ecemiş Kılıç, S. (2021). *Farklı kentsel paydaşların kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine ilişkin görüşlerinin üst ölçekli planlar çerçevesinde değerlendirilmesi: İzmir örneği*, *Ege Coğrafya Dergisi*, 30 (1), 167-186.
- ÇEKÜL Vakfı (2012). **Sürdürülebilir Kültür Turizmi İçin Kamu –Yerel - Sivil İşbirliği**. http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalarhaber/surduru%20lebilir_kultur_turizmi_klavuzu.pdf (25.05.2015)
- Doratlı, N., Hoskara, S. O., & Faslı, M. (2004). *An analytical methodology for revitalization strategies in historic urban quarters: A case study of the Walled City of Nicosia, North Cyprus*. *Cities*, 21(4), 329-348.
- du Cros, H. (2001). *A new model to assist in planning for sustainable cultural heritage tourism*, *International Journal of Tourism Research*, 3 (2), 165-170.
- Emekli, G. (2018). *Kent turizminde kültür ve yaratıcılık*, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 469-489, Ankara.
- Fitch, J.M. (1982). **Historic Preservation: Curatorial Management Of The Built World**, New York: McGraw-Hill.
- George, A. L. (2003). *İçerik çözümlemesinde nicel ve nitel yaklaşımlar. İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi* içinde (Der.ve Çev. Murat S. Çebi), Ankara: Alternatif Yayınları.

- Hadjimichael, M. & Papastylianou, K. (2019) (Etnik olarak) bölünmüş bir adada çevre koruma ve çevresel iş birliği: Kıbrıs'taki durum [Environmental protection and cooperation in an (ethnically) divided island: The case of Cyprus], *PRIO Cyprus Centre Report*, 6. Nicosia: PRIO Cyprus Centre.
- ICOMOS. (1994). *Nara document*, <https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>.
- ICOMOS. (2008). *The Quebec declaration on the preservation of the spirit of the place*. <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts>.
- ICOMOS. (2011). *The Paris declaration on heritage as a driver of development*. <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts>.
- Kamacı, E. (2016). 2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 31(2).
- Kıral, B. (2020). *Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi*. Siirt Üniversitesi SBE Dergisi, 15, 170-189.
- Loulanski, T. & Loulanski, V. (2011). *The sustainable integration of cultural heritage and tourism: A meta-study*. *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (7), 837-862.
- McKercher, B. vd. (2005). *Relationship between tourism and cultural heritage management: evidence from Hong Kong*. *Tourism Management*, 26 (4), 539-548.
- Nasser, N. (2003). *Planning for urban heritage places: reconciling conservation, tourism, and sustainable development*. *Journal of Planning Literature*, 17(4), 467-479.
- Nuryanti, W. (1996). *Heritage and postmodern tourism*. *Annals of Tourism Research*. 23 (2), 249-260.
- Orbaşlı, A. (2000). **Tourists in Historic Towns, Urban Conservation and Heritage Management**. London and New York: Taylor & Francis.
- Richards, G. (2011). **Cultural Tourism: Global and Local Perspectives**. New York: Routledge.
- Richards, G. (2014). *Creativity and tourism in the city*. *Current Issues in Tourism*, 17 (2), 119-144.
- Soygür, A. (2003). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Tarihi Değerleri Koruma Anlayışı Ve Lefkoşa Suriçi Öneri Koruma Plan Yaklaşımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). **Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri**. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Tekeli, İ. (2009). **Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tiesdell, S., Oc, T. & Heath, T. (1996). **Revitalizing Historic Urban Quarters**. Oxford: Architectural Press.
- Tozan, A., & Akin, G. (2009). İngiliz sömürge dönemi ve sömürge sonrası Kuzey Kıbrıs' ta kent ve mimarlık. *İTÜDERGİSİ/a*, 8(2), 57-88.
- Türkoğlu, İ. (2020). *Sürdürülebilir kalkınmada kültür mirasının yeri ve önemi*. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (20), 117-143.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

- UNESCO. (1972). *The convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. <http://portal.unesco.org/en>.
- UNESCO. (2003). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>.
- UNESCO. (2011). *Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı*, <https://www.unesco.org.tr/Pages/590/176>.
- UNESCO. (2015). *International conference on “Culture for Sustainable Cities”*, <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/culture-for-sustainable-cities/>.
- Vehbi, B. O. (2012). Kıbrıs'ta Geleneksel Konut Dokusunun Sürdürülebilir Korunmasına Yönelik Öneriler. *III. Konut Kurultayı* (s.91), Lefkoşa.
- Zeayter, H. & Mansour, A. M. H. (2018). *Heritage conservation ideologies analysis-Historic urban landscape approach for a Mediterranean historic city case study*. HBRC Journal, 14, 345-356.
<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasibildirgeler&dil=tr>, Erişim: 14.09.2021.
- <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>, Erişim: 14.09.2021.

